

Az életminőségről népszerű formában

Dr. Kárpáti József,
a KSH osztályvezetője
E-mail: jozsef.karpati@ksh.hu

A „Stiglitz-jelentés” nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Európában is felgyorsuljanak azok a kutatások, melyek az élet minőségéről alkotott társadalmi összkép tényezőit próbálják egységes rendszerbe foglalni. Ezért érdemes megvizsgálni, hogy az Egyesült Államokban a már közel egy évtizede élő megközelítést hogyan valósítják meg. Egy részben civil kezdeményezésre létrejött kutatói csoport publikálta a tizenkét vizsgálati szempont alapján kidolgozott életminőség-indexet (quality of life index – QLI), amely közerthető módon és objektív mércével próbálja az amerikai társadalom és gazdaság kiemeltnek tartott jelenségeit egy átfogó életminőség-megközelítésre felfűzni. A cikk bemutatja a QLI tizenkét vizsgálati dimenzióját és tartalmát. Ezek felhasználhatóságát mérlegelve röviden utal az európai statisztikában körvonalazódó fejlesztésekkel fennálló párhuzamokra is.

TÁRGYSZÓ:
Életminőség.
Jólét.
Indexszámok.

Az Európai Unióban a 2009-ben készült Stiglitz–Sen–Fitoussi-jelentés nyomán (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2009]) az érdeklődés középpontjába került a GDP adta lehetőségek tágitásának igénye. Azóta a korábbinál jóval nagyobb figyelmet kaptak az élet minőségét, a jóllétet, illetve a fenntarthatóságot taglaló mutatók, indikátorkészletek. A kérdéskör ráadásul fontos politikai szerepet is kap, mivel az élet minőségének jellemzői, mint az állam működéséről alkotott, közvetett kép, sok tekintetben, főként egyfajta indirekt hatásként, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt lecsapódnak a társadalom közvélekedésében. Ez manapság a másik sokat emlegetett fogalomhoz, a „jó állam” megvalósítási törekvéseihez is elvezet. Összességében tehát a gazdaság, a társadalmi jólét és a környezet harmonizált kapcsolatának kialakítása korunk döntéshozói számára az egyik legnagyobb politikai feladattá vált.

Az elmúlt évek világgazdaságot megrázó pénzügyi eseményei és azok következményei kapcsán itthon és külföldön, időről időre, érthető módon egyre sürgetőbben felvetődött az igény, hogy jobban értelmezhetően, ám továbbra is komplex módon értékeljük az élet egyre több területét, köztük a beavatkozó állam teljesítményét. Az aktív szerepvállalásra törekvő államnak pedig az a feladata, hogy számot is adjon működéséről polgárainak, amelyben fontos szerepe van a visszajelzésül szolgáló indikátoroknak.

Nehéz feladat mind a társadalom, mind a gazdaság területén a pénzügyi eszközökkel mérhető folyamatokon túli jelenségek mérése. Márpedig ez igen fontossá vált, hiszen ha a mérhető oldalon azt látjuk, hogy például az állami kiadások a GDP-hez mérten milyen tetemesek, joggal várhatjuk el azt is, hogy lássuk a kiadások nyomán elért eredményeket, sőt ezek másodlagos hatásait. Vagyis célszerű átfogóan megfigyelni, hogy a valamely szempontrendszer szerint felhasznált, illetve újra elosztott javakat megfelelően vették-e igénybe, és ezek következtében a várt hatások valósultak-e meg. A statisztikai adatoknak és módszereknek felhasználása erre a komplex értékelési célra a statisztikai rendszerek legfőbb kérdése lett napjainkban, melynek megválaszolásával nem lehet késlekedni.

Az Európai Statisztikai Rendszeren belül e témában ún. Sponsorship Groupot, azaz szakértői csoportot hoztak létre. A szakértők által 2011-re megfogalmazott cselekvési terv elemei bekerültek a 2013 és 2017 közötti Európai Statisztikai Munkaprogramba. Jelenleg kialakítás alatt van az a többdimenziós keretrendszer, amely többféle adatforrásból, integrált megközelítéssel szándékozik egy indikátorkészletet kiépíteni. A téma jelentőségét mutatta, hogy a 2013 nyár elején publikált „Jelentés az Európai Statisztikai Rendszerről” (*The ESS Report 2012*)¹ című összefoglaló jelentés (*EC* [2013]) is külön

¹ Fordítása: „Jelentés az Európai Statisztikai Rendszerről”.

fejezetet szentelt ennek a témakörnek. Ahogyan az Eurostat vezetője, *Walter Radermacher* a jelentés előszavában fogalmaz: „Az európai politikusok, és hozzájuk hasonlóan a polgárok is, egyre több és több információt követelnek olyan területekről, mint a globalizáció, a jóllét és a klímaváltozás.” (EC [2013] 6. old.) Ezt az igényt tartva szem előtt, az Európai Statisztikai Rendszer megkísérli bővíteni az érdeklődők rendelkezésére bocsájtott információkat, illetve újrastrukturáltan próbálja bemutatni azokat.

Itt érdemes visszatérni a *Stiglitz–Sen–Fitoussi*-jelentés (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2009]) néhány megállapításához. Az anyag hangsúlyozza, hogy az utóbbi két évtizedben felértékelődtek a statisztikai adatok. Ehhez jelentős részben hozzájárult az információs társadalom térhódítása. Vagyis egyrészt a „kínálati oldalon” sokkal szélesebb körben és sokkal idősebbben jelennek meg a statisztikai jellegű információk az állam, a gazdaság, a társadalom működéséről, másrészt a „felhasználói oldal” öntudata és érdeklődése is jelentősen megnőtt. Az egyre könnyebben hozzáférhető adatokat pedig egyre többen akarják használni tájékozódás és döntések meghozatala céljából. Erre utalt az előbbieken *Radermacher* is. Problémát okoz ugyanakkor, hogy a statisztikai információk nem mindig egyeznek a társadalmi közvélekedéssel. Ennek oka leginkább az, hogy bizonyos klasszikus mutatók (például a GDP) nem tükrözik elég világosan és mélyrehatóan a társadalmi rétegek közti különbségeket, illetve sok, ma már fontosnak tekinthető területet nem vesznek figyelembe vagy elfednek. Ráadásul nem mindig van pozitív kapcsolat a GDP növekedése és az életminőség között, sőt, adott esetben ellenkező irányba is mozognak (például környezetszennyezés).

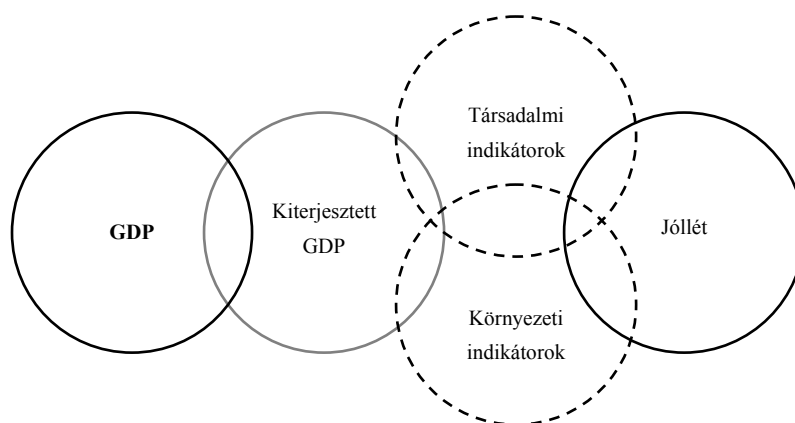
A jelentés ajánlásai a statisztikai mérés hangsúlyainak megváltoztatását, illetve több társadalmi tényező jelentős felértékelését indítványozzák. A jóllét mind objektív, mind szubjektív tényezői esetében a társadalmi egyenlőtlenségek hangsúlyosabb kimutatását, érzékeltetését ösztönzik. Ezen túl a fenntarthatóság és a környezeti kérdések fontosságát hangsúlyozzák.

Az Európai Unió már két évvel a hivatkozott, és kommunikációjában igen erős jelentés előtt is foglalkozni kezdett a haladást megjelenítő mutatószámok kérdéskörével. Ennek egyik fontos eseménye volt a 2007-ben megrendezett „Beyond GDP”-konferencia az Európai Bizottság, a Parlament, a Római Klub, a Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) és a Világ Természetvédelmi Alap (World Wildlife Fund – WWF) együttműködésében (<http://www.beyond-gdp.eu/index.html>). A konferencia felhívta a figyelmet mindazokra az „alternatívának” tekinthető indikátorokra és addig kevésbé értékelt megfigyelési területekre, amelyek a hagyományos pénzügyi alapú mutatók mellett árnyalhatják egy országról és annak társadalmáról és/vagy gazdaságáról alkotott összképet.

A kiterjesztett GDP halmazában olyan mutatók kaptak helyet, mint a fenntartható gazdasági jólét mutatója (index of sustainable economic welfare – ISEW) (*Daly–Cobb Jr.* [1989]) vagy a fenntartható nemzeti jövedelem (sustainable national

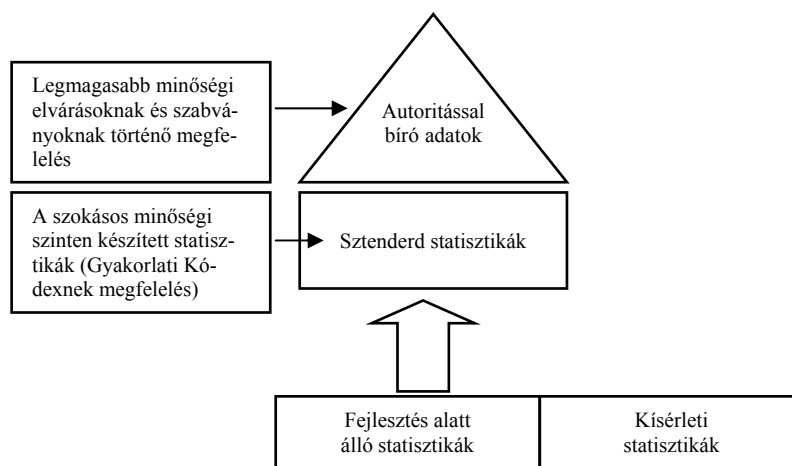
income – SNI)². A társadalmi indikátorok kategóriájában például a boldog bolygó index (happy planet index) (Marks *et al.* [2006]) és az emberi fejlettségi index (human development index) (Human Development Report [2013]) szerepel. A környezeti mutatóknál kapott helyet az ökológiai lábnyom, a jóllétet pedig a jóllét nemzeti számlái (national accounts of well-being) elnevezésű mutatókkal jellemzik.

1. ábra. A Beyond GDP indikátorstruktúrája

Forrás: <http://www.beyond-gdp.eu/indicators.html>.

2. ábra. Az európai statisztikai információ kibővített minőségi keretrendszere

Forrás: Bohatá *et al.* [2012].

² Elsősorban a holland Roefie Hueting munkásságához kötődik, lásd például Hueting–Reijnders [1998] vagy Hueting [2003].

A Beyond GDP-kezdeményezés azonban lényegében csak egy „think-tank”, azaz koncentrált „ötletelés” maradt. Hatásának lecsapódása végső soron ott érhető tetten, hogy az elmúlt három évben a nemzeti statisztikai hivatalok és maga az Eurostat is sok, korábban nem vizsgált tétellel bővítették és erősítették a GDP-számítások módszertanát (*Pozsonyi–Szabó* [2010]). Másrészt az Eurostat nemrég elindult egy olyan irányba, amivel a szigorú adatminőségi előírások miatt korlátos adatközlés eddigi rendszerét kiegészítve új, a kísérleti jelleget markánsan hangsúlyozó minőségi szabványszinteket is megállapíthatna, a korábbi hivatalos statisztika sztenderdjeitől eltérő természetük hangsúlyozása mellett (*Bohatá et al.* [2012]). Ennek rövid bemutatását szolgálja a 2. ábra.

Az autoritással bíró adatok klasszikus gazdaságstatisztikai adatok. Ezek az alapvető európai gazdasági indikátorok (principal European economic indicators) fejlesztési körhöz kapcsolódnak. Az Eurostatnál olyan indikátorkör meghatározásának lehettünk tanúi, amelynek kiemelt figyelmet tulajdonítanak az európai statisztikusok mind időszerezés, mind gyakoriság, mind a többi minőségi kritérium szempontjából. Az elképzelés további fejlesztésre vár, de az indikátorok jó része elérhető, hiszen itt hagyományos és hosszabb ideje monitorozott adatokról van szó. A statisztikai adatok sztenderd része ugyancsak nem tartalmaz a megközelítésben újszerű elemet. A nemzeti számlák rendszere már hosszú idő óta a legnagyobb áttekintést nyújtó struktúra, amely szerves egységbe foglalja egy állam gazdasági forrásainak és azok felhasználásnak információit. Az újdonság az, ami a „vonal alatti” zónában található. Az elmúlt egy-két évben kezdett ugyanis terjedni az a nézet, hogy a statisztikai hivataloknak valamilyen módon ki kellene tudni fejezniük a reagáló képességüket a gyors társadalmi-gazdasági változásokra, s még ha statisztikailag nem olyan pontosak és módszertanilag tökéletesek is az ilyen elvárásokra adott válaszok, igenis van gyakorlati hasznuk. A fontos csak az, hogy a fejlesztés alatt álló, illetve a kísérleti statisztikák körét határozottan és egyértelműen megkülönböztessük a hagyományos statisztikától.

A világgazdaság helyzete ráadásul sajnos nem javult az elképzeléseknek megfelelően. Sőt, az Európai Unióban tovagyrúzó válság közepette ma veszélybe került olyan fejlettnak és alapvetően kikezdetlennek hitt államok helyzete is, mint például Franciaország. Az Egyesült Államokban a pénzpiacok 2013-ban attól rettegetek, hogy a kormányzat megállítja a befektetői szárnyalást a pénzteremtés visszafogásával. Azaz, a globális helyzetnek köszönhetően vitathatatlanul, és négy év után továbbra is a makrogazdasági egyensúlytalanság kérdései adják a központi kérdéseket. A GDP-n túli gondolkodás támogatottsága mindezeknek is köszönhetően továbbra is erős. Nem csoda ugyanakkor, hogy a GlobeScan nevű közvélemény-kutató cég 2013. kora tavaszán tizenegy országban, egyenként ezerfős mintán végzett felméréseinek az a némileg elgondolkodtató eredménye lett, hogy azok az országok, melyek 2010-ben még az alternatív mutatók kidolgozásának és használatának élharcosai voltak (Brazília, Németország, Kína), 2013-ra jelentősen megfordították véleményüket, és a meg-

kérdezett lakosság egyre inkább a hagyományos gazdaságstatisztikai adatokat látja szívesen.³

Kapaszkodót, értelmezési kereteket keres a társadalom, s úgy tűnik, Európa némileg késésben van az erre az igényre adandó válaszokkal. Ettől függetlenül a társadalmi jólét új megközelítésének témaköre az elhúzódó válság közepette pregnánsan a köztudatban maradt, s többek közt az Eurostat ösztönzésére a megfigyelés módszertana ígéretesen fejlődik. Az előbbi közvélemény-kutatás azonban arra figyelmeztet bennünket, hogy mégiscsak mindent eredendően a pénz és a gazdasági teljesítmény mozgat, s továbbra is ez uralja a kormányzatok kommunikációját is.

Mitől lesz tehát minőségi az életünk a GDP növekedésén túl? A tervezett, vágyott kiadásainkat lefedő, megfelelő pénzügyi helyzetünk mellett egyre fontosabbak az ún. „szoft” tényezők, mint a harmonikus élet, a társas kapcsolatok, az egészség vagy a természeti környezettel történő együtt élés, s nem utolsósorban egyfajta önmegvalósítás lehetősége.

Az Eurostat megközelítése szerint az ennek a jelenségnek a mérésére szolgáló ke-retrendszerek kilenc dimenziója lenne: 1. anyagi jellegű életkörülmények, 2. egészség, 3. oktatás, 4. produktív, értékteremtő tevékenységek (beleértve a munkát), 5. kormányzat és alapvető jogok, 6. kikapcsolódás és társadalmi kapcsolatok (beleértve a kirekesztődést is), 7. természeti és lakókörnyezet, 8. gazdasági és fizikai biztonság, 9. általános életminőségről alkotott tapasztalat (EC [2013]).

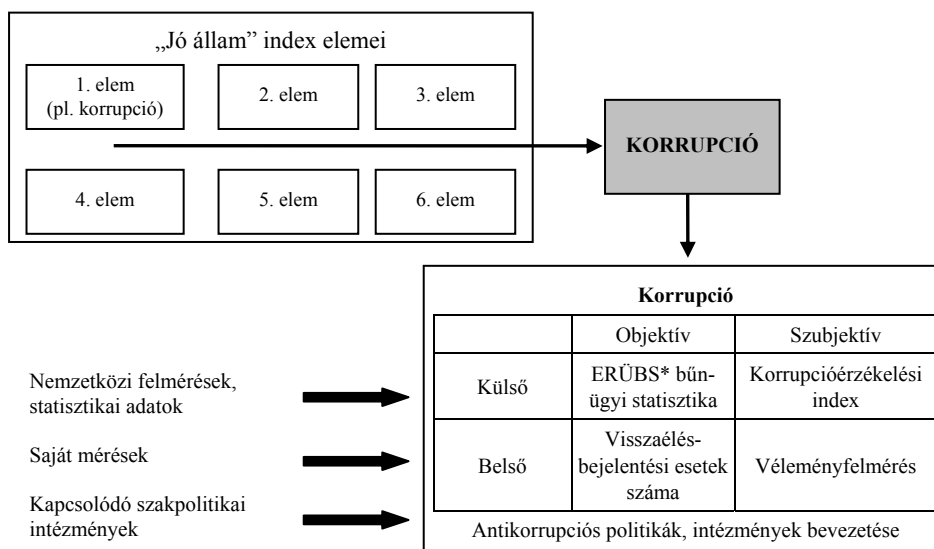
Az ESS Report 2012 hangsúlyozza, hogy az Európai Statisztikai Rendszer szakemberei a kilenc dimenzióba az objektív eszközökkel előállítható mutatókon túl szeretnék integrálni a társadalom által alkotott szubjektívebb véleményt is – bizonyos dimenziók kifejezetten erre is szolgálnak – így az EU-SILC- (EU Statistics on Income and Living Conditions) felvételbe (Magyarországon: a háztartási költségvetési és életkörülmény-felvételbe) és számos más lakossági felvételbe új kérdések, kérdéskörök kerülnek beépítésre. A cél az, hogy egy robusztus indikátorkészlet jöjjön létre a kilenc dimenzióban, miközben egyes kulcsmutatók kiemelhetők is lennének egy olyan „műszerfalra”, amelyről – akár csak egy autóban a járművezető előtt megjelenő kijelzőkről – a legfontosabb haladási információk gyorsan leolvashatók lennének a GDP közvetlen kísérőjeként.

Magyarországon a statisztikai törekvések mellett a Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program 12.0 változata is ambiciózus elképzeléseket tartalmaz arról, hogy készüljön el a „Jó állam” index, mely nemcsak a közigazgatást, hanem tágabb értelemben az állam működését is képes minősíteni. Ez megfelelhet a korábban említett 5. „kormányzat és alapvető jogok” dimenzió hazai megtöltésének. A fejlesztési irány a magyar közigazgatásban ott tart, hogy a sokasági attitűdmérés, a szakértői ér-

³ www.globescan.com, illetve az összefoglaló elérhető az alábbi webcímen: http://www.ethicalmarkets.com/wp-content/uploads/2013/05/Beyond_GDP_Poll_2013_Summary-Report-final-280513.pdf

tékelés és a statisztikai adatok triójának felhasználásával kíván egy mátrixot fejleszteni. Ennek egyelőre csak a logikai váza van készen, amely a következő rendszerbe kívánja befűzni az adatokat:

3. ábra. A „Jó állam” index felépítésének struktúrája a Magyar-Programban

* Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika.
 Forrás: Magyar-Program 12.0 [2012] 8. old.

A dokumentum maga is elismeri, hogy sem pusztán gazdasági alapindikátorokkal sem alternatív társadalmi haladási mutatószámok használatával nem lehet a kitűzött célt elérni. A világban, az elmúlt tíz évben számos politikai megrendelés érkezett egy ilyen indikátorrendszer kidolgozására, azonban ma már abban sincs egyetértés, hogy egyáltalán el lehet-e végezni a témában egy ilyen, lehetőleg nemzetközileg is összemérhető, egyszerűsítő megközelítésű mérést. Jelenleg tehát megközelítőleg sem rendelkezünk olyan eszközzel, amellyel meg lehetne valósítani a „Jó állam” elfogadható indexét.

Egy indikátorrendszer kialakításakor, fejezeteinek strukturálásakor jellemzően nincs abszolút igazodási pont, nemzetközi viszonyítási alap, nincsenek még kialakult, meggyökeresedett jó gyakorlatok. Óhatatlanul felmerülhet tehát az a kérdés is, hogy a mutatóknak kik alkotják az elsődleges célközönségét. Ez befolyásolja a kompozit indikátorok, illetve komplex indikátorkészletek közötti választást, a közlés részletességét, módját, értelmezésének mélységét stb. Ha például a mutatókat elsősorban a kormányzat részére akarjuk hasznosítani, hogy – mint egy térképen – eligazodást nyújtsanak a feladatok ellátásáról és az általános elvek teljesüléséről, akkor célszerű egy olyan sok indikátorból álló rendszer kidolgozása, amely meghatá-

rozott mélységben részletekbe menően írja le az állam működését. Ezekből számos további kutatás, esetleges aggregáció, értelmezés, elemzés lehetséges. Meghatározhatók például a közvélemény számára is fontos kulcsindikátorok, a további másodlagos indikátorok stb. Ez tehát egy részletes, az állam felső vezetői irányítása és gazdasági-társadalmi-környezeti működésének teljes áttekinthetősége szempontjából kiváló megoldás. A közvélemény tájékoztatása szempontjából azonban nehezebb a dolgunk, meg kell találni azokat a kulcsinformációkat, amelyek a „civil” felhasználót is érdeklik. Ha kompozit indikátorokat használunk, és csak keveset, akkor pedig annak a veszélye áll fenn, hogy nem nyújt elég segítséget a kormányzás igazi mivoltának megismeréséhez. A struktúra kialakítása tehát számtalan kérdést vet fel. Nem csoda tehát, hogy azok a már meglévő indikátorkészletek is, amelyek egyáltalán fizikai valójukban léteznek és nem csak tervként vannak jelen (mint egyelőre az Európai Unióban), állandó csiszolás alatt állnak. Az utóbbi években a világ számos pontján egyszerűen szükség volt egy-egy országokat leíró, áttekinthető információs katalógus létrehozására. Ezek adott esetben, ha nem is képesek egy-egy állam pontos társadalom- és gazdaságstratégiai teljesítményének teljes nyomon követésére, legalább megpróbálnak hiteles, gyakorlatias összképet adni egy országról, a struktúráról folyó további elméleti viták folytatása mellett. Ilyen figyelmet érdemlő kezdeményezés az itt bemutatott amerikai megoldás, mely sok tekintetben hasonlít az európai törekvésekhez.

Az amerikai Calvert–Henderson-féle életminőség-mutatók (Calvert–Henderson quality of life indicators – QLI) nem a politikum szempontjából összeállított indikátor- és elemzési készlet (mint például OECD Kormányzati Körkép – „Government at a Glance”), hanem a kormányzás eredményességének indirekt hatásait, a jóllétet taglaló rendszernek tekinthető. Az indikátorgyűjtemény Hazel Henderson⁴ és az amerikai Calvert befektetési cég két évtizedes együttműködésén alapul. A módszer kidolgozása jóval megelőzte az Európai Unióban, 2009-ben közzétett és hivatkozott Stiglitz-jelentést. Henderson és műhelyének kutatása lényegében ugyanarra világított rá 2000-ben az Egyesült Államokban (akkor még csak „alternatív közgazdasági” játékként), mint Európában kilenc évvel később a Stiglitz-jelentés: a makrogazdasági mutatók önmagukban nem adnak kellő képet a társadalmi-gazdasági folyamatok értékeléséhez, és ezért az állam, a kormányzat nem tud a meglévő információs rendszerre építve, megalapozott döntéseket hozni.

Az indikátorok rendszerének „üzemeltetésében” legújabb fejlemény, hogy a rendszer működtetői 2013 kora nyarán, az Ethical Markets Media csoport fennhatósága

⁴ Hazel Henderson 1933-ban született Angliában. Közgazdász, jövőkutató. Karrierje során folyamatosan a szikár gazdasági mutatókkal nem mérhető, kiterjesztett „jóllét” fogalmát övező kérdésekkel foglalkozott, mint pl. etikus közgazdaságtan, fenntarthatóság, társadalmi haladás stb. A Calvert céggel folytatott együttműködése 1994 óta töretlen. A Calvert véleményformáló gazdasági társaság a társadalmilag felelős befektetés (socially responsible investing – SRI) területén.

alatt átkeresztelték az indikátorrendszert, és jelenleg Ethical Markets életminőség-indikátorok (Ethical Markets quality of life indicators – EMQLI) hivatkozással használják (*Ethical Markets* [2013]). A struktúra és a tartalom egyelőre változatlan, de felülvizsgálat alatt áll. A rendszer kidolgozói felismerve az amerikai és európai törekvések hasonló pályáját, ma már közvetlenül hivatkoznak a saját eredményeikhez hasonló európai folyamatokra.

A Calvert–Henderson-adatgyűjtemény a statisztikai információk szélesebb kihasználását és különböző társadalmi-gazdasági összefüggések hatékony azonosítását szolgálja elemzési célokra. Erőssége az, hogy az Egyesült Államok működését tizenkét jól körülírható nézőpont szerint, olvasmányos stílusa és világos következtetései segítségével az állampolgár is értékelni tudja. Kifejezetten tartózkodik a fókuszcsoporthoz tartozó adatfelvételek és a piaci cégek által végzett, nem eléggé „egyenszilárd” minőségű véleménykutatások adataitól, a légből kapott sajtóközleményektől. Megpróbálja színtisztán a hivatalos statisztikai adatokra és más mérvadó forrásokra alapozni értékítéletét, egyelőre azonban hiányos az indikátorok koherenciája, bizonyos összefüggések, rendezőelvek még nem tisztázottak.

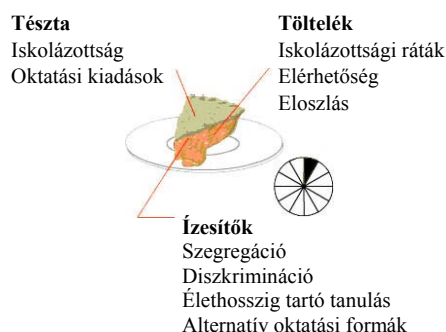
A QLI bemutatása

A gyűjtemény tizenkét fejezete a következő: 1. Oktatás, 2. Foglalkoztatottság, 3. Energia, 4. Környezet, 5. Egészség, 6. Emberi jogok, 7. Jövedelem, 8. Infrastruktúra, 9. Nemzetbiztonság, 10. Közbiztonság, 11. Pihenés-szabadidő, 12. Lakásviszonyok. Az indikátorrendszer kialakításakor a készítőik elemezték, hogy mely kormányzati és mely egyéb szervezetek működésének, illetve milyen jóléti tényezőknek van kiemelt hatása az emberek életminőségéről alkotott képére. Így alakult ki a tizenkét fejezet. Az első kettő a társadalom mint struktúra fenntartható működtetésének alapjait taglalja, a következő három a fizikai és környezeti állapot alapvető megvalósulási szintjét vizsgálja, a 6–8. fejezetek az emberi jólét egy bizonyos magasabb szintjéhez szükséges feltételeket, a 9–10. fejezet az állam által garantált biztonságot, végül az utolsó kettő pedig az individuális jólétnek két kiemelt tényezőjét tárgyalja.

Általánosságban hasznos és követendő lehet az európai rendszer felépítésében is, hogy a fejezetek struktúrája folyamat alapú megközelítést követ (milyen inputokból milyen output lett), amit a társadalom szempontjából relevánsnak ítélt kísérő adatokkal színez: adott terület inputjait, a terület működésének jellemzőit és a kimeneti eredményeket próbálja tehát jól körülírni. Ha a cikkem elején említett európai keretrendszer fejezeteiről írottakat összevetjük ezzel a struktúrával, láthatjuk, hogy bizonyos hangsúlykülönbségeken túl mindkét indikátorkészlet ugyanazokat a megközelítési

téseket alkalmazza. Ezek a tényezők képezik tehát, többé-kevésbé ugyanilyen módon, az európai vizsgálat tárgyát is. Megkísérlek egy olyan keresztmetszetet és jellemző példákat bemutatni a fejezetekből, amelyek segítségével illusztrálhatom az amerikai rendszer megközelítését, gondolkodásmódját. A tizenkét területet, a terjedelem okán, nem azonos részletességgel mutatom be, a kiemeléseim szükségszerűen szubjektívek. A területek modelljeinek ábrázolása igen plasztikus, mint például a 4. ábrán az első indikátor fejezete, az oktatás esetében is látható.

4. ábra. Az oktatás területének ábrázolása a QLI-ben

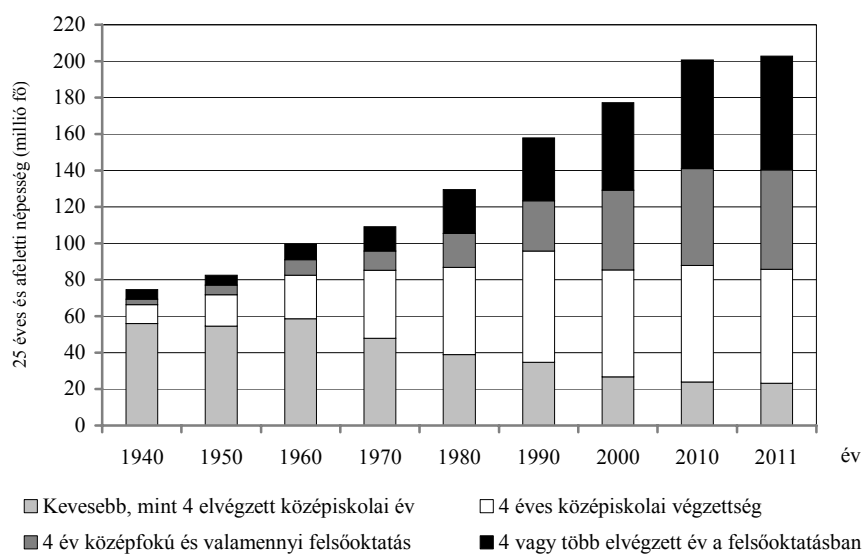
Forrás: Itt és az 5–7. ábránál Calvert–Henderson-féle életminőség-mutatók, <http://ethicalmarketsqualityoflife.com/> (/Education menüpont).

Az oktatás területén a „tészta” az amerikai társadalom iskolai végzettségét, azaz a befejezett iskolázottsági szintet és az ehhez tartozó oktatási kiadásokat mutatja be. A fejezet hangsúlyozza, hogy a kormányzat a mai napig az oktatást kiadásként, nem pedig az intellektuális tőkét (mint a GDP még kevésbé fajsúlyosnak tartott elemét) megalapozó, jövőbe történő befektetésként kezeli. A szerzők gondolkodását jól tükrözi az oktatás megítéléséről alkotott filozófiájuk: „Habár az oktatás az ország gazdasági teljesítményét jelentősen meghatározza, önmagában az emberek hasznos munkaerővé válása mégis csak az egyik célja lehet több másik mellett. Ugyanilyen fontossággal bír az oktatás céljai közt a méltósággal és célokkal teli életvezetés megtanításához, az új szellemi alkotások létrehozásához és a demokratikus társadalomban tájékozottan eligazodó állampolgárok kineveléséhez fűződő társadalmi érdek is.” (*Ethical Markets* [2013]).

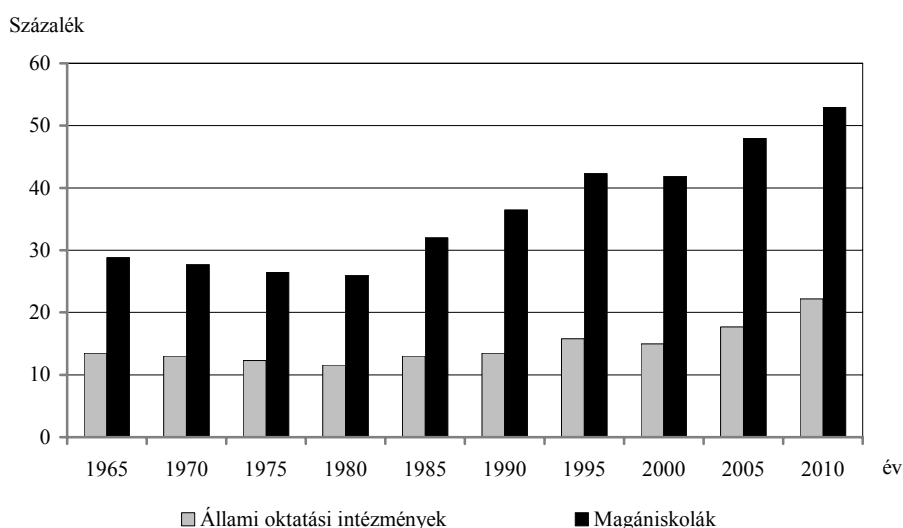
A fő input oldali indikátort az oktatási kiadások GDP-arányos alakulása adja az oktatás fejezetében. Az amerikai társadalom iskolázottsági színvonala erőteljesen emelkedik. Jól látható egyrészt a felsőoktatás expanziója: a 25 éves és idősebb népességben belül igen nagy tömegek jutottak be hetven év leforgása alatt a közép- és felsőfokú oktatásba. (Lásd az 5. ábrát.) Másrészt a középiskolai tanulmányokat sikerrel befejezők száma is jelentősen emelkedett a kilencvenes évekig. Megfigyelhető,

hogy egyre többen „mennek neki” a felsőfokú képzésnek, legalábbis megkezdik tanulmányaikat valamely főiskolán vagy egyetemen.

5. ábra. Az iskolázottság szintjének változása az Egyesült Államokban a 25 éves és idősebb népesség körében (1940–2011)

6. ábra. A felsőoktatásban részt vevő hallgatók éves átlagos költsége (tandj, lakás, étkezés) az amerikai háztartások medián jövedelmének arányában, állami, illetve magánintézményekben

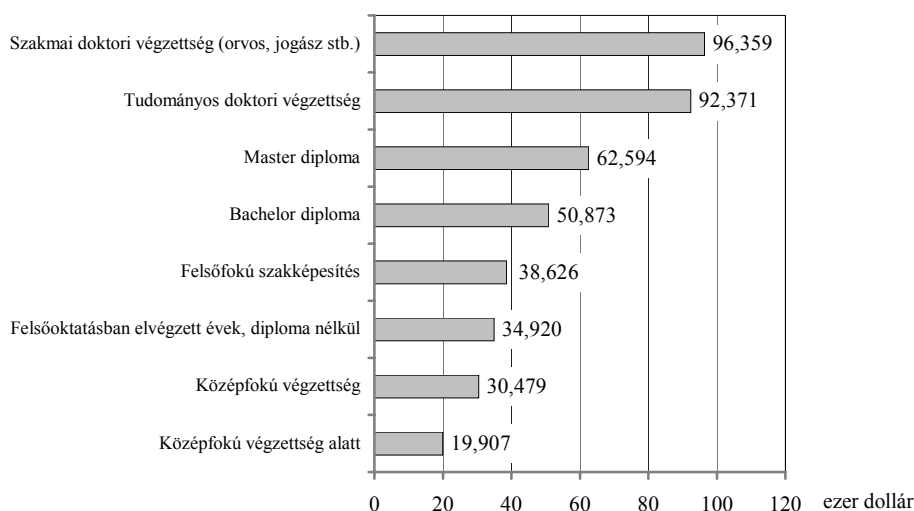

A „töltelék” az iskolázottság népességen belüli arányát, az oktatás különböző népcsoportokon belüli elérési lehetőségeit, megoszlását és költségeit tartalmazza. Az „ízesítők” között olyan adatok is szerepelnek, mint például a középiskolából menet közben kibukók aránya vagy a felsőoktatásba jelentkezők aránya børszín alapján. Tanulságosak azok az összevetések is, amelyekben például az egyes iskolázottsági szintekhez tartozó nemzetgazdasági átlagkereseteket veszik nagyító alá, vagy amelyben a szegénység és az iskolázottság összefüggéseit próbálják bemutatni. Ilyen megközelítéseket illusztrálnak a 6. és 7. ábrák.

Érdekelhető, hogy az amerikai háztartások jövedelmi viszonyainak javulásával párhuzamosan, az állami felsőoktatás – a jövedelemhez mért arányaiban – viszonylag kis mértékben követel manapság többlet anyagi áldozatot egy háztartástól az 1960-as évekkel összevetve. Ám a – nyilván ugyancsak a megfelelő nagyságú fizetőképes keresletre beárazott – magánkézben levő felsőoktatásban tanuló diákok költségeinek előteremtése, a 45 évvel korábbihoz képest ma jelentős mértékű többletáldozatot kíván egy átlagos amerikai háztartásra vetítve. Ez a tény több másodlagos hatást is kifejtett, például megnövelte a szülők keresletét a tanulmányi célú előtakarékoság iránt, a pénzügyi befektetések piacán.

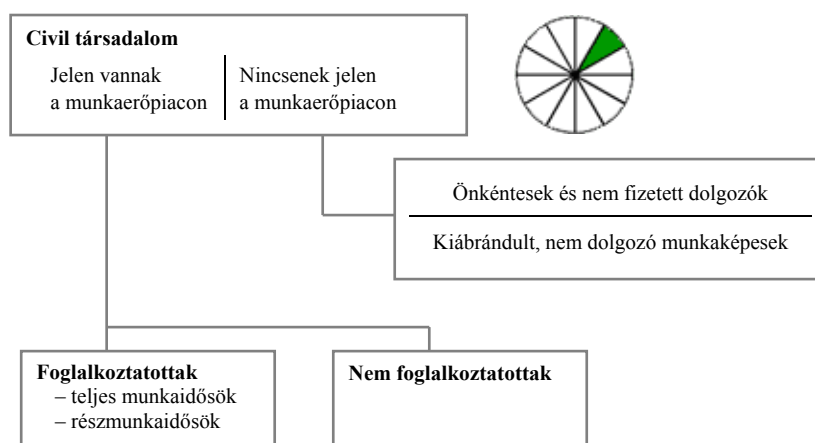
A magasabb színvonalú képzettség ugyanakkor jelentősen magasabb átlagkeresetekkel is kecsegtet, hiszen egy „master” szintű diplomát szerzett munkavállaló átlagkeresete éppen a kétszerese egy érettségizett dolgozó átlagos éves jövedelmének, posztgraduális végzettségi szinten pedig a különbség további jelentős mértékben növekszik (amivel érdemes lenne párba állítani a közép-európai összehasonlításokat is).

7. ábra. Éves amerikai átlagkeresetek adott iskolázottsági szinten 2010-ben

A „foglalkoztatási indikátorrész” tartalma viszonylag klasszikusnak mondható. A fejezetben a munkaerő mennyisége, teljes és részmunkaidős foglalkoztatás, munkanélküliség kérdései kapnak helyet.

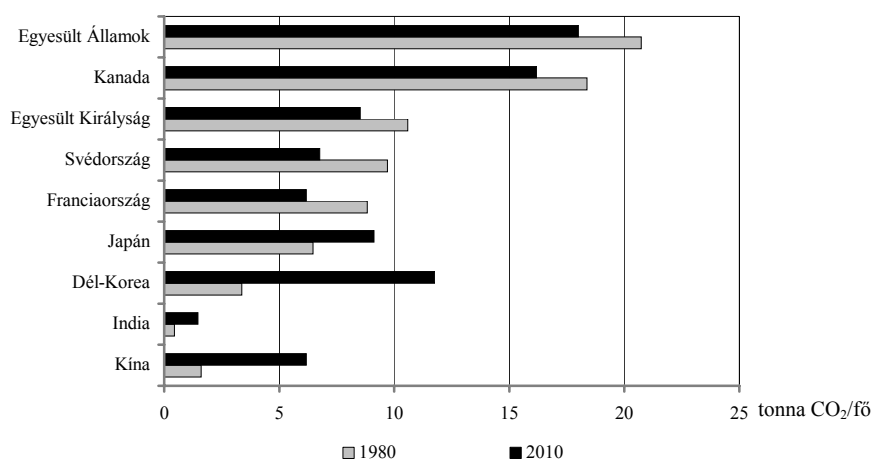
8. ábra. A foglalkoztatottsági modell

Forrás: Calvert–Henderson-féle életminőség-mutatók, <http://ethicalmarketsqualityoflife.com> (/Education menüpont, /Employment menüpont).

Sokkal érdekesebbnek ígérkezik az „Energia” fejezet, ami az életmódhoz kötődő, illetve az ipari energiafelhasználás egyes tényezőit veszi nagyító alá. Ez az indikátor-komponens a gazdaság, illetve a népesség energiaigényére, a szén-dioxid-kibocsátás változására és néhány nemzetközi összehasonlításra koncentrál. Mindent egybevetve kissé szűk körű információknak tűnik, mégis figyelemre méltó, hogy 2010-re az Egyesült Államok megtermelt GDP-jéhez szükséges energia mennyisége 1960 óta GDP-dolláronként a felére csökkent, miközben a szén-dioxid-emisszió ezer GDP-dolláronként 1 tonnáról, 400 kilogrammra zsugorodott a fél évszázad alatt.

Helyes megközelítéssel érzékeltetik azonban a szerzők a népességnövekedésből fakadó expanziót: habár a népesség egy főre jutó energiaszükséglete az 1970 körüli értékre csökkent, a szén-dioxid-kibocsátás pedig még az alá is, az összes kibocsátás és szükséglet mindkét tényező esetében gyakorlatilag a duplájára emelkedett. S bár napjainkban a világ környezeti terhelésének túlnyomó többségéért végső soron Ázsia a felelős, a kevésbé hatékony, ámde kényelmes, hatalmas V8-as autókhoz való ragaszkodás, a klímaberendezések kiterjedt használata, a gyorsfagyasztott ételek terjedése okozta energiaigényes étkezési szokások és a felesleges ételfogyasztás, valamint a további, az amerikai társadalomban jól érzékelhető életviteli tényezők miatt ma az egy amerikai állampolgárra jutó éves szén-dioxid-kibocsátás egy francia vagy svéd állampolgárénak még mindig a 2,5-szerese.

9. ábra. Szén-dioxid-kibocsátás/fő egyes országokban 1980-ban és 2010-ben (tonna CO₂/fő)

Forrás: Calvert–Henderson-féle életminőség-mutatók, <http://ethicalmarketsqualityoflife.com> (/Education menüpont, /Energy menüpont).

Vagyis hiába javul az ipari hatékonyság, ha az elkényelmesedett lakosság energiatudatossága továbbra is alacsony szintű. Ez a fejezet fő mondanivalója.

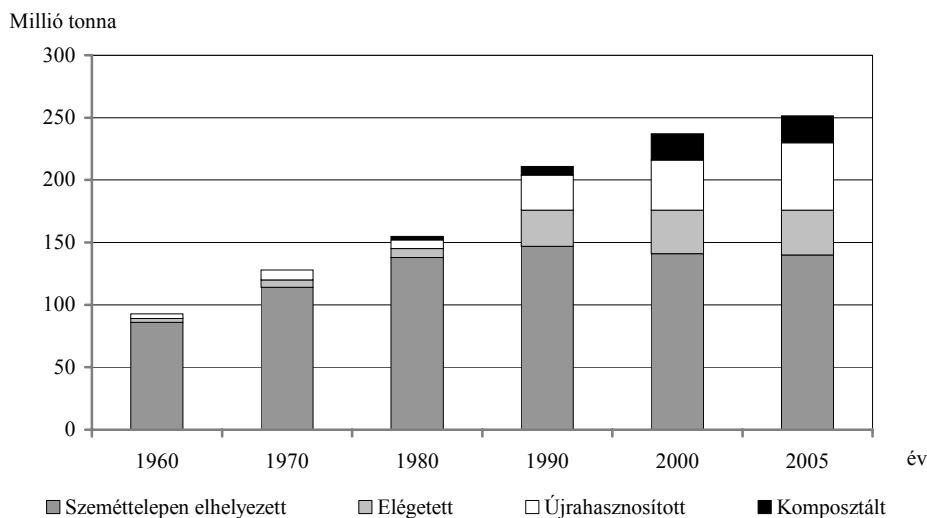
A „Környezet” témaköre igen bonyolult és szerteágazó. Az indikátor maga eleve öt fejezetre oszlik. Ezek megnevezése: Környezeti minőség, Természeti erőforrások és ökoszisztémák, Ipar és infrastruktúra, Fogyasztók és termékek, valamint Hulladékok. A „Környezeti minőség” részben a levegő, a vízminőség és a partvidékek ökológiai állapota kerül bemutatásra. A „Természeti erőforrások” elsősorban a termőföldekkel és a vízkészlettel, illetve a biodiverzitással foglalkozik, továbbá bemutat egy érdekes, klímavándorlásnak (climate migration) nevezett jelenséget. A felmelegedési koncepció modellje az északon fekvő Chicago (Illinois állam) példáján mutatja be, hogy a város nyolcvan év múlva „lecsúszik” délre a klímaterképén, és így a téli hónapok Chicagóban olyan enyhék lesznek, mint most a déli Alabama államban, a nyarak pedig olyan forrók, mint jelenleg a még délebbre fekvő Texasban.⁵

Az „Ipar és infrastruktúra” területe viszonylag kidolgozatlan. A szállítási hálózatok infrastruktúrája (utak és műtárgyaik, csővezetékek, áramhálózat), illetve az épületek környezeti tényezői szerepelnek benne, de az összkép kevésbé látszik. A „Fogyasztók és termékek” részben az ökológiai lábnyom kapja a fő hangsúlyt. Kiemelték a bioélelmiszerek és a helyben készült (lokális termelésű) élelmiszerek, termékek fogyasztásának fontosságát. Utóbbi témakörben nagyon érdekes az ún. étel-mérföld

⁵ A folyamatot a vonatkozó weboldal animációval mutatja be, amelynek közlése ebben a cikkben nem megoldható (<http://www.ucsusa.org/greatlakes/glimpactmigrating.html>).

indikátor használata, amely azt mutatja meg, hogy átlagosan mekkora utat tesz meg az élelmiszer az előállító farmtól a fogyasztóig. 2002-es adatuk szerint ez a távolság 1500-2500 mérföld, azaz körülbelül 2400-4000 kilométer volt, 25 százalékkal több, mint 1980-ban. Ebből világosan látható, hogy az élelmiszer-feldolgozás és -szállítás mekkora méreteket ölt az Egyesült Államokban. A „Hulladékok” fejezetben megdöbbentő, hogy 50 év alatt a naponta termelődő háztartási hulladék mennyisége fejenként 1,3-ról 2,5 kilogrammra emelkedett. Ez nemzetközi összehasonlításban azt jelenti, hogy az Egyesült Államok állampolgárai naponta majdnem kétszer annyi hulladékot termelnek háztartásukban, mint Kanadában vagy a hasonló életminőséget nyújtó Új-Zélandon. Ugyancsak tanulságos, hogy a lakossági hulladékkibocsátás fenti növekedése közepette a szemételepeken elhelyezett kommunális hulladék fizikai mennyiségét a növekvő jelentőségű újrahasznosítás mellett, harminc év alatt sajnos nem sikerült csökkenteni. A hulladék semlegesítésére alkalmazott új módszerekkel csak a nyolcvanas évek óta keletkező egyre nagyobb többletet, manapság további 70 millió tonnát hasznosítják újra, vagy égetik el energia-előállítás céljából. A körülbelül 150 millió tonna/év mennyiségű kommunális hulladék az országban továbbra is a szemétkukákban landol.

10. ábra: A kommunális szilárd hulladék kezelése az Egyesült Államokban

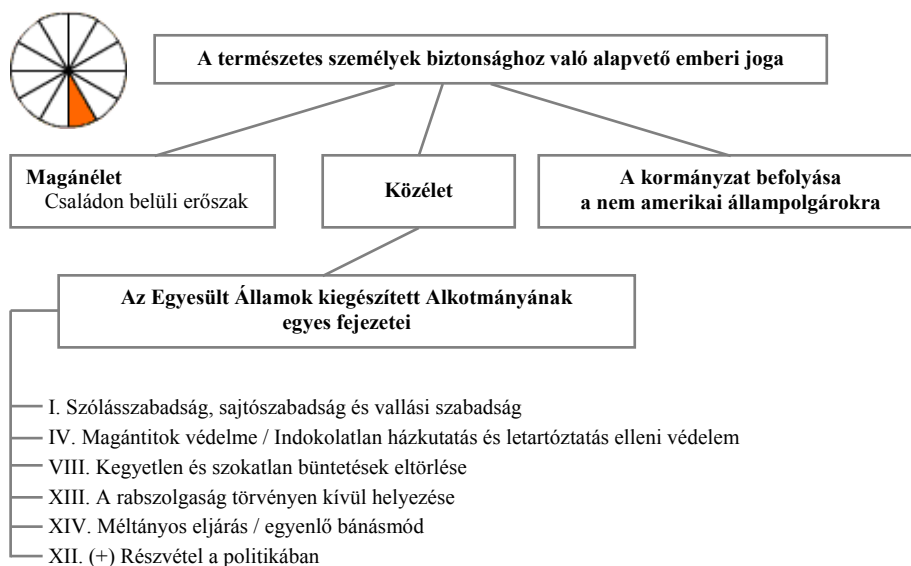
Forrás: Calvert-Henderson-féle életminőség-mutatók, <http://ethicalmarketsqualityoflife.com> (/Education menüpont, /Waste menüpont).

A veszélyes ipari hulladékok kibocsátásának szintje mindezek mellett 1998 és 2004 között szerencsés módon csökkent. Néhány év leforgása alatt hárommillió tonnáról majdnem a felére zsugorodott.

Az „Egészség” fejezetében egyelőre olyan konvencionálisnak tekinthető mutatókat találunk, mint például a születéskor várható átlagos élettartam, a gyermekhalálozás, a vélt egészségi állapot felmérése a lakosság körében stb. A fejezet azonban éppen felülvizsgálat alatt áll és hamarosan az alternatív gyógymódok és gyógyászat is helyet kapnak benne. A szerzők megállapítják, hogy manapság az amerikaiak nagyobb része jár természetgyógyászhoz és alternatív orvosi terápiákra, mint a hagyományos klinikai orvoslással foglalkozó rendelőkhöz. A változtatás másik oka az, hogy – haladó módon – be szeretnék vonni a fejezetbe a betegségek megelőzésével foglalkozó kiadások megfigyelését is. A kommunikáció folyamat alapú felépítése ebben a kérdéskörben az emberi életciklust követi: a csecsemőhalandóságtól a születéskor várható élettartamon át, a rossz vagy gyenge egészségi állapotú felnőttek arányáig vezet bennünket, az „élet folyamatán” át. Az amerikai társadalom sokszínűsége miatt itt is magától értetődő, hogy a QLI rámutat a felnőttkori egészségi állapot terén megfigyelhető származási különbségekre is.

Az „Emberi jogok” fejezet az egyelőre kevésbé kidolgozott, felülvizsgálat alatt álló részekhez tartozik, ám modellje így is figyelemre méltó. Az alapvető személyi biztonsághoz való jog kereteit bővítve három irányba ágazik a fejezet. Az első a magánéletben belüli emberi jogok érvényesülése (a családon belüli erőszak kiemelésével). A közszféra, illetve a közügyek kérdésében az Egyesült Államok Alkotmányára és azok módosításaira támaszkodva próbál indikátorokat meghatározni olyan témákban, mint a szólásszabadság, a szavazati jog gyakorlása és a halálbüntetés.

11. ábra. Az emberi jogok modell

Forrás: Calvert–Henderson-féle életminőség-mutatók, <http://ethicalmarketsqualityoflife.com> (Human Rights menüpont).

A „Nemzetbiztonság”-ról szóló 7. indikátorfejezet sajátos, az Egyesült Államok nemzetközi katonai szerepéből adódó modell, kiegészülve a terrorizmus elleni bel-
földi és külföldi harccal. A fejezet a kongresszus által megszavazott katonai és kül-
politikai célú költségvetési tételekből kiindulva a katonai diplomácia, a NATO-
szövetségekkel fenntartott kapcsolatrendszer és a konkrét hadi cselekmények egyes
indikátorait, továbbá a terrorcselekményekhez kapcsolódó lépések amerikai részvé-
telének néhány adatát tartalmazza.

A „Jövedelem” témakörére koncentrált fejezetben található modellnek ugyancsak
nincs még minden része indikátorokkal feltöltve. A kiindulási pont az olyan alapvető
életszínvonal-mutatók köre, mint az átlagjövedelem, a gazdasági értelemben vett jó-
lét és a szegénységi küszöb. Ebből három témakört bontanak ki a szerzők. A demog-
ráfia szekciójában a jövedelmek és a különböző demográfiai jellemzők közötti össze-
függéseket vizsgálják a származás, a családi állapot, az iskolázottság dimenzióiban.
A jövedelmek szekciójában megkülönböztetik a munkajövedelmek és a nem munka-
jövedelmek körét, utóbbiakban foglalkoznak a kormányzati transzferekkel (segé-
lyek), illetve a lakosság tőkejövedelmeivel, megtakarításaival.

A „Jólét” szekciójában a társadalom vagyontárgy-birtoklási adataival, lakáskörül-
ményeivel és nyugdíjvagyonával foglalkoznak.

Az „Infrastruktúra” fejezet azzal a tanulságos megállapítással kezdődik, hogy az
Egyesült Államok a hatvanas-hetvenes évek hatalmas fejlesztései után elhanyagolta
belső infrastruktúráját, ami hidak összeomlásában vagy New Orleans elárasztásában
ütött vissza az elmúlt évek során. A fejezet két kidolgozottabb fő része a gazdasági
infrastruktúra (ez alatt találjuk az úthálózat, a közszolgáltatások és a kommunikációs
hálózatok adatait), illetve a szociális ellátórendszer (ide csoportosítják a kórházak, is-
kolák, rendőrség, tűzoltóság illetve a katasztrófhelyzeti raktárak adatait). Két további
részben kidolgozatlan még a modell. Ezek: a humántőke infrastruktúrája és a környe-
zeti infrastruktúra. Ezekre még nem is kapunk támpontokat az elérhető anyagokban.

A „Közbiztonság” fejezet szintén a folyamat alapú megközelítést használja. Elő-
ször a közbiztonságot determináló tényezőket határozza meg és ezek vizsgálatára
mutat be indikátorokat. Egyéni és közösségi fejezetre bomlik, s az egyéni körbe so-
rolja az egyéni kockázatkerülés, illetve kockázatvállalás témáját, az alkoholfogyasz-
tást és az önvédelmet. A közösségi fejezetben jelennek meg a vonatkozó jogszabály-
ok, valamint a közösségi közbiztonsági intézkedésekre természeti csapások esetén
költött pénz (például pusztító árvíz, hurrikán miatt felmerült kiadások stb.) is. Ezután
a halálokok, sérülések, általános közbiztonsági adatok elemzésével a hatásokat vizs-
gálja. Első pillantásra érdekes, hogy miért a Közbiztonság fejezetben találjuk a tíz
vezető halálokok korcsoportonkénti statisztikáját. Az adatokat átböngészve azonban
hamarosan rájövünk, hogy azért, mert a nem természetes halálokok megbetegedé-
seknél jóval gyakoribbak az Egyesült Államok halálloki adataiban. Több olyan kor-
osztály van ugyanis, amelyek számára a gondatlan és a szándékos élet elleni cselek-

mények jelentik a fő veszélytényezőt. A táblát, hatalmas mérete miatt, nem tudom közölni, de kiemelném a következőket. Az Egyesült Államokban, 2009-ben az 1–4 éves kor közötti kisgyermek halálai között a harmadik helyen áll a sérelmükre elkövetett szándékos emberölés. Ez hozzávetőleg 10 százalékban felel a korcsoportban bekövetkező halálesetekért, s csak a véletlen baleseti halál és a születési rendellenességek okozta halál előzi meg. A 10–14 éves korban elhunyt amerikai gyermekeknek nagy része szintén véletlen balesetben, illetve daganatos betegségekben hunyt el 2009-ben. Harmadik és negyedik helyen a halálokok sorában csaknem 10 százalékuk öngyilkosság következtében vesztette életét, az elhunyt gyermekek 7 százaléka pedig emberölés áldozata lett (<http://calvert.designextensions.com/pubsaf-table1/>).

A „Pihenés-szabadidő” fejezet felépítése az előzőhöz hasonló. Elsőként a kikapcsolódás intézményi és egyéni befolyásoló tényezői kerültek a modellbe, előbbinél a technológiák fejlettsége, a létesítmények sokszínűsége, utóbbiaknál az iskolai végzettség, az életkor, a nem, a pénzügyi helyzet határozzák meg a szórakozás, kikapcsolódás módját. Ezt követi a lehetőségek közötti „választási pont”. Itt ugyancsak a pénz, a szabadidő mennyisége, továbbá a kikapcsolódásra okot adó alkalom, az együtt szórakozók demográfiai jellemzői stb. határozzák meg a választott módokat. Ezt követi a választott módok megfigyelése: a turizmus, a művészetek, a sport és a kultúra statisztikai adatai.

A „Lakásviszonyok” fejezet ismét olyan klasszikus lakásstatisztikai adatokat sorakoztat fel, mint a lakástulajdonosok, -bérlők számát, a lakások néhány alapvető minőségi kritériumát, illetve az Amerikában jellemző megközelítésben a különböző népcsoportok közötti eltéréseket. A kifejezetten rossz lakáskörülmények között élőkkel is foglalkozik az indikátorrendszer, továbbá beépítette az amerikai jelzálogpiaci sokkot (ingatlanpiaci buborékot) követő ingatlanár-csökkenési hullám által okozott anyagi veszteségek szempontját is a megfigyelésbe. Ez utóbbi az ún. Case–Schiller-féle index adatait emeli át, amelyeket a Standard&Poor’s állít elő (<http://us.spindices.com/index-family/real-estate/sp-case-shiller>).

*

Összegésképpen elmondható, hogy a Calvert–Henderson-féle életminőség-indikátorok az Egyesült Államokról olyan keresztmetszetet próbál adni, amely kifejezetten jól követhető és körültekintően összeállított témakörök segítségével vezeti az olvasót. Megpróbál eligazodást nyújtani a döntéshozók és a civil állampolgárok számára egyaránt a társadalom-gazdaság-környezet hármásának szerteágazó kapcsolatrendszeréről. Mint látható volt, vannak olyan részei, amelyek még nincsenek megfelelően kidolgozva, de a törekvés és a már előállított eredmények feltétlenül figyelemre méltók, sőt esetenként – álláspontom szerint – követendők. A szabadabb, ám sohasem szabados

tárgyalási stílus, a grafikai ábrázolások és a részletes magyarázatok mind-mind arra szolgálnak, hogy eligazítsák az olvasót az információdömping közepette.

További pozitív tulajdonsága az indikátorrendszernek, hogy szinte kizárólag a statisztikai rendszerben előállított, megbízható, egységesen értelmezett és kommunikált információkra épít, és ahol szükséges, megadja azok értelmezését, magyarázatát. A „szoft” tényezők viszonylag kis szerepet kapnak. Láthatóan ott szorul leginkább fejlesztésre a rendszer, ahol ezek a tényezők kerülnek túlsúlyba (például a „Pihenés-szabadidő” fejezetnél említettek). Mindent egybevetve, figyelemre méltó tanulságokkal, ugyanakkor esetenként kerülendő megoldásokkal is szolgál a QLI az európai szakemberek számára. Hiányosságai ellenére is példáját adja egy több éve működött, gazdag információs értékeket hordozó rendszernek, s mint ilyen, bizakodásra ad okot a hasonló európai törekvések számára is.

Irodalom

- BOHATÁ, M. – HAHN, M. – BIAGORRI, C. – MAZZI, G. L. [2012]: Towards a Eurostat Framework for Disseminating Innovative/Experimental Statistics. *Estadística Española*. Vol. 54. No. 178. pp. 197–209.
- DALY, H. – COBB, JR. J. [1989]: *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. Beacon Press. Boston.
- ETHICAL MARKETS [2013]: *The Updated Calvert-Henderson Quality of Life Indicators*. <http://ethicalmarketsqualityoflife.com/>
- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2013]: *The ESS Report 2012 – The European Statistical System*. Publications Office of The European Commission. Luxembourg.
- HUETING, R. – REINDERS, L. [1998]: Sustainability is an Objective Concept. *Ecological Economics*. Vol. 27. Issue 2. pp. 139–147.
- HUETING, R. [2003]: Sustainable National Income, a Prerequisite for Sustainability. In: *Van der Zwaan, B. – Peterson, A. (eds.): Sharing the Planet*. Eburon Academic Publishers. Delft. pp. 40–57.
- HUMAN DEVELOPMENT REPORT [2013]: *United Nations Development Programme (UNDP)*. www.undp.org (/News Centre menüpont, /Research&Publications menüpont)
- MAGYARY-PROGRAM [2012]: *Magyary Zoltán Közigazgatásfejlesztési Program (MP 12.0)*. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. Augusztus 31. <http://magyaryprogram.kormany.hu/admin/download/d/2c/40000/Magyary%20kozig%20fejlesztesi%20program%202012%20A4.pdf>
- MARKS, N. – ABDALLAH, S. – SIMMS, A. – THOMPSON, S. [2006]: *The Happy Planet Index*. New Economics Foundation. London.
- POZSONYI P. – SZABÓ P. [2010]: Új fejlesztések a nemzeti számlákban. *Statisztikai Szemle*. 88. évf. 3. sz. 236–251. old.
- STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – FITOUSSI, J. P. [2009]: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

Summary

The Stiglitz–Sen–Fitoussi Report, published in 2009, emphasized the importance of using additional indicators besides the used ones for the measurement of economic, social and environmental well-being. As the report stated, a broader set of indicators is required to inform decision makers and society about a wider sense of economic and social development. The article first shows the European approach, based on the development actions taken by the European Statistical System, then introduces the Calvert–Henderson (now: ethical markets) quality of life indicators (QLI) framework, a similar approach from the United States. The QLI framework is much ahead of the European work, as it was published in 2001 and has been updated since then. The detailed introduction and walk-through of the 12 dimensions of the QLI give thorough comparison with and information on good practices for the elaboration of the European indicator framework.